

Michał Skwarzyński*

Podmiotowe granice wolności słowa w wypowiedziach publicznych**

1. WSTĘP

Niniejsza opinia¹ dotyczy niezwykle ważkiego i trudnego w praktyce do realizacji zagadnienia, bowiem korzystanie z wolności słowa, zwłaszcza publicznie, może godzić w prawa innych osób (zarówno prawa indywidualne, jak i dobra wspólnotowe). Niestety, obecnie często nadużywa się wolności wypowiedzi, maskując nią celowe i ewidentne naruszanie praw innych osób, jednocześnie domagając się wręcz cenzury poglądów przeciwnych. Wynika to z głębokiego niezrozumienia, czym jest demokracja i konsekwencji pluralizmu² poglądów.

W demokratycznym państwie prawa normalne jest spotykanie się z poglądami, których nie uznajemy, z którymi się nie zgadzamy. Na tym polega działanie zasad demokracji, ale także np. nauki, że różnica poglądów pozwala dojść do prawdy. Różnica poglądów w demokracji pozwala społeczeństwu wybrać dobrą drogę dla swojego rozwoju, a w nauce umożliwia postęp. Oczywista jest przy tym konstatacja, że skoro dochodzi do starcia przeciwstawnych poglądów, to jeden z nich musi być prawdziwy, a drugi błędny. Jest to o tyle ważne, że uznając pogląd za błędny, wiele osób automatycznie zabrania go głosić, co jest sprzeczne z istotą praw człowieka. Podobnie jest zarówno z głoszeniem poglądów, jak i z przekazywaniem informacji. Nośniki, jakie chroni wolność słowa są dwa: informacja i idea. Jedna i druga zasługują na ochronę, choć mają inny charakter, skutek i cel. Dlatego też ważne jest omówienie praw grup uprzywilejowanych, tj. takich, które realizując istotne dla społeczeństwa wartości mogą w ramach swobody ekspresji „więcej”, właśnie w celu ochrony jakiegoś dobra. Jako przykład można wskazać dziennikarzy, którzy realizują prawo człowieka, jako jednostki i społeczeństwa, jako całości

* Dr Michał Skwarzyński jest adiunktem w Katedrze Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II oraz adwokatem, Polska, ORCID: 0000-0002-4357-8035, e-mail: adw.org.pl@gmail.com

** Data zgłoszenia tekstu przez autora: 21.03.2020 r.; data przyjęcia tekstu przez redakcję do publikacji: 15.10.2021 r.

¹ Opinia została przygotowana w październiku 2019 r. na zlecenie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.

² Zob. szerzej K. Orzeszyna, *Podstawy relacji między państwem a kościołami w konstytucjach państw członkowskich i traktatach Unii Europejskiej: studium porównawcze*, Lublin 2007, s. 23–34. Na temat zorganizowanego społeczeństwa obywatelskiego zob. szerzej K. Orzeszyna, *Spoleczeństwo obywatelskie w Unii Europejskiej, Teka Komisji Prawniczej Polskiej Akademii Nauk Oddział w Lublinie*, t. II, Lublin 2009, s. 94–108; A. Kość, *Relacja prawa i wartości w społeczeństwie otwartym [w:] Prawo a wartość. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Nowackiego*, red. I. Bogucka, Z. Tobor, Kraków 2003, s. 135.

do informacji. Podobnie można wskazać na naukowców, którzy prowadząc badania mogą przedstawiać różne efekty i oceny, co musi być szczególnie chronione, bowiem historia wskazuje, że często poglądy uznane za absurdalne (choćby kwestia odkrycia Mikołaja Kopernika) zapewniały postęp. Jeśli zaś chodzi o przekazywanie idei, to uprzywilejowanymi grupami są osoby ze związków wyznaniowych i artyści.

Z uwagi na objętość opinii zrezygnowano z opisanie kwestii bluźnierstwa i praw artysty, bowiem wymagałoby to samodzielnego opracowania. Podobnie jest z politykami i konsekwencjami wykonywania działalności politycznej w ramach demokracji pośredniej i przedstawicielskiej, gdzie także występuje specyfika ochrony takich osób, wyrażająca się choćby poprzez posiadanie immunitetu.

Także politycy są w pewnych ramach szczególnie uprzywilejowani, zwłaszcza w ramach funkcji kontrolnej władzy wykonawczej czy sądowniczej. To zagadnienie również wymagałoby jednak odrębnego opracowania.

W niniejszej opinii zatem omówiono trzy grupy uprzywilejowane: dziennikarzy, naukowców i przedstawicieli związków wyznaniowych, jako szczególnie uprzywilejowanych w przekazywaniu informacji oraz idei. Oczywiście jest przy tym, że każdego prawa człowieka można nadużyć, każde zachowanie można próbować „ubrać” w pozorną ochronę praw człowieka. Skłania to do próby wyznaczania granic wolności wypowiedzi, która musi uwzględniać możliwości przekazania informacji czy idei w sposób, który nie narusza praw innych lub czyni to w minimalnym stopniu, co z reguły będzie możliwe.

2. CHARAKTERYSTYKA PRAWA CZŁOWIEKA DO SWOBODY EKSPRESJI

Analizę należy rozpocząć od przedstawienia roli wolności słowa w systemie praw człowieka. Występują tu problemy terminologiczne wynikające z tłumaczenia Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności³. Kwestia ta została dostrzeżona w doktrynie i uważam, że istotę tego prawa człowieka oddaje termin określający ją jako „wolność ekspresji”⁴, choć w doktrynie wskazuje się również na „swobodę wypowiedzi”⁵. Sam art. 10 EKPC określa ją jako „wolność wyrażania opinii”. To prawo człowieka uznaje się za jedno z najważniejszych w Konwencji. Jego celem jest zapewnienie społeczeństwu prawa do realizacji zasad demokracji, jak i szeregu innych praw człowieka. To wolność przekazywania idei i informacji jest nośnikiem realizacji także wolności religii, prawa człowieka do nauki czy rozwoju.

3. ISTOTA PRAWA DO OTRZYMYWANIA ORAZ PRZEKAZYWANIA INFORMACJI I IDEI BEZ INGERENCJI WŁADZY PUBLICZNEJ

Podstawowym źródłem w systemie praw człowieka chroniącym dostęp do informacji jest prawo do wolności słowa, czy tzw. swoboda ekspresji. W doktrynie bezsporne

³ Sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., następnie zmieniona Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.) – dalej EKPC lub Konwencja.

⁴ R. Mizerski [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona – podręcznik dla studentów prawa i administracji*, red. T. Jasudowicz, B. Gronowska, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, Toruń 2005, s. 328.

⁵ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2009, s. 413.

jest to, że normy wyrażające wolność słowa/swobodę ekspresji są źródłem swobody artystycznej, satyry czy krytyki, ale także prawa do otrzymywania i przekazywania idei i informacji. Trafnie przy tym zauważono, że w przypadku art. 10 ust. 1 EKPC nie istnieje w zasadzie kategoria „wypowiedzi niechronionych” tym przepisem⁶. Rozwijając tę myśl na potrzeby opinii, należy stwierdzić, że istnieją także informacje czy idee, które nie podlegają ochronie, co nie oznacza, iż nie można mówić o ograniczeniach w ich przekazywaniu. Wiąże się z tym właśnie klauzula limitacyjna, która określa, gdzie i w jakim wymiarze dopuszczana jest ingerencja władzy publicznej w swobodę obrotu ideą i informację, co jest przedmiotem kolejnego punktu opinii. W tym miejscu należy wskazać wprost, że w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka art. 10 ust. 1 „obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe”.

Z kolei Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych⁷ w art. 19 ust. 1 stanowi, że: „każdy człowiek ma prawo do posiadania bez przeszkód własnych poglądów”, zaś art. 19 ust. 2 mówi, że: „każdy człowiek ma prawo do swobodnego wyrażania opinii; prawo to obejmuje swobodę poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania wszelkich informacji i poglądów, bez względu na granice państwowe, ustnie, pismem lub drukiem, w postaci dzieła sztuki bądź w jakikolwiek inny sposób według własnego wyboru” (wszystkie pogrubienia – M.S.).

Znaczenie ma tu także treść art. 11 ust. 1 Karty Praw Podstawowych⁸, która – co prawda – w Polsce nie jest bezpośrednim źródłem prawa, ponieważ zgodnie z art. 1 ust. 1 Protokołu „brytyjskiego” załączonego do Traktatu z Lizbony⁹ zarówno wobec Polski, jak i Zjednoczonego Królestwa nie można skutecznie powołać się na jej treść¹⁰, to jednak „standardy zawarte w KPP w Polsce obowiązują, bądź jako standardy konstytucyjne, bądź jako obowiązujące nas standardy międzynarodowe”¹¹.

Standard ochrony wolności słowa wiąże Polskę zarówno na podstawie Konstytucji RP¹², jak i EKPC oraz MPPOiP, więc rygory KPP wydają się mieć tu także zastosowanie. Zgodnie z poglądem doktryny terminologia i praktyka stosowania EKPC oznacza, że: „wolność otrzymywania informacji i idei ma przede wszystkim wymiar negatywny: władze publiczne nie mogą przeszkadzać czy utrudniać tego

⁶ L. Garlicki, *Komentarz do art. 10 EKPCz [w:] Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Komentarz do artykułów 1–18*, red. L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, t. I, Warszawa 2010, s. 594, pkt 15.

⁷ Otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (załącznik do Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167) – dalej MPPOiP.

⁸ „Każdy ma prawo do wolności wypowiedzi. Prawo to obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe”. Wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389 – dalej KPP.

⁹ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzony w Lizbonie 13.12.2007 r. (Dz.U. z 2009 r. Nr 203, poz. 1569 ze zm.).

¹⁰ Zob. szerzej A. Wyrozumska, *Ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej [w:] Obywatel Unii*, t. VI. *Traktat z Lizbony*, I. Skomerska-Muchowska, A. Wyrozumska, Warszawa 2010, s. 219 i n. oraz K. Kowalik-Bańczyk, *Konsekwencje przyjęcia protokołu polsko-brytyjskiego dotyczące stosowania Karty Praw Podstawowych [w:] Karta Praw Podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2009, s. 136–138.

¹¹ R. Wieruszewski, *Postanowienia Karty Praw Podstawowych w świetle wiążących Polskę umów międzynarodowych i postanowień Konstytucji RP z 1997 r. [w:] Ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej*, red. J. Barcz, Warszawa 2008, s. 143.

¹² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.) – dalej Konstytucja RP.

otrzymywania”¹³, natomiast wolność przekazywania (*communiquer; impart*) informacji i idei zajmuje w praktyce orzeczniczej miejsce wiodące i na jej tle ukształtowała się rzeczywista treść art. 10 Konwencji. W najogólniejszym ujęciu obejmuje ona swobodę komunikowania odbiorcom zewnętrznym tego wszystkiego, co autor przekazu uważa za zasługujące na takie zakomunikowanie – można ją też określić mianem „wolności wypowiedzi”¹⁴.

4. GRANICE PRAWA DO POSIADANIA POGLĄDÓW I ICH GŁOSZENIA

Zrozumieniem istoty prawa człowieka do publicznego rozpowszechniania wszelkich informacji, idei i poglądów jest analiza tzw. klauzul limitacyjnych prawa człowieka do wolności ekspresji. Truizmem jest twierdzenie, że nie ma praw nieograniczonych, a w systemie praw człowieka prawodawca konwencyjny wielokrotnie określa wprost zakres dopuszczalnych ograniczeń¹⁵.

Kluczowe w tym zakresie jest porównanie nie tylko norm określających prawa człowieka, ale także klauzul limitacyjnych dotyczących wolności słowa. W przypadku wolności słowa art. 10 ust. 2 EKPC określa, że: „korzystanie z tych wolności pociągających za sobą obowiązki i odpowiedzialność **może podlegać** takim wymogom formalnym, warunkom, **ograniczeniom** i sankcjom, jakie są przewidziane przez ustawę i niezbędne w społeczeństwie demokratycznym **w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego** ze względu na konieczność zapobieżenia zakłóceniu porządku lub przestępstwu, z uwagi na ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia i praw innych osób oraz ze względu na zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych **lub na zagrożenie powagi i bezstronności władzy sądowej**”.

Natomiast MPPOiP wskazuje w art. 19 ust. 3, że: „realizacja praw przewidzianych w ustępie 2 niniejszego artykułu pociąga za sobą specjalne obowiązki i specjalną odpowiedzialność. Może ona w konsekwencji podlegać pewnym ograniczeniom, które powinny być jednak wyraźnie przewidziane przez ustawę i które są niezbędne w celu: a) poszanowania praw i dobrego imienia innych; b) **ochrony bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego albo zdrowia lub moralności publicznej**”.

Te klauzule limitacyjne silnie akcentują obowiązki podmiotu korzystającego z tej wolności, co nie ma aż tak zwerbalizowanego miejsca w przypadku innych praw człowieka. Klauzule limitacyjne podają, że korzystanie z wolności słowa nie może służyć naruszaniu praw innych osób oraz moralności publicznej, nie może też zmierzać do zakłócania porządku publicznego.

Odnosnie do stosowania tych norm w praktyce pomocny jest wyrok Sądu Najwyższego (dalej SN) z 6.04.2004 r. w sprawie I CK 484/03¹⁶, gdzie odnoszono się np. do art. 53 Konstytucji RP, więc wolności sumienia i wyznania, czy wyrok Sądu Apelacyjnego (dalej SA) w Warszawie z 12.03.2013 r., w sprawie I ACa 1034/12¹⁷, gdzie wprost zauważo-

¹³ L. Garlicki, *Komentarz do art. 10 EKPCz* [w:] *Konwencja...*, t. I, s. 592, pkt 12.

¹⁴ L. Garlicki, *Komentarz do art. 10 EKPCz* [w:] *Konwencja...*, t. I, s. 593, pkt 14.

¹⁵ Zob. M. Skwarzyński, *Specyfika prawa człowieka do własności intelektualnej*, Lublin 2012, s. 17 i n. oraz 221–225, 248–278, 184–215, 280.

¹⁶ OSNC 2005/4, poz. 69.

¹⁷ LEX nr 1448652.

no, że: „istnieje bowiem oczywista kolizja zasad prawnych w postaci prawa jednostki do ochrony czci i dobrego imienia oraz prawa do swobody wypowiedzi i wolności słowa (swoboda wypowiedzi obejmuje również wypowiedzi komercyjne). Obydwie wskazane zasady są chronione zarówno na podstawie Konstytucji RP (art. 14 i art. 54 ust. 1 oraz art. 30, art. 31 ust. 3 i art. 47), umów międzynarodowych (art. 10 ust. 1 i 2 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, art. 19 powszechnej deklaracji praw człowieka, art. 17 i 19 międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych)”.

Należy również pamiętać o art. 17 EKPC, który w sposób ogólny zakazuje powoływania się na treść Konwencji w celu niweczenia praw innych osób. Co prawda, art. 17 EKPC nie ma znaczenia samodzielnego¹⁸, ale wzmocnia ochronę wolności słowa wobec realizacji wolności religijnej, rozwoju naukowego czy przekazu dziennikarskiego informacji.

Rozstrzygnięcie kolizji praw i dóbr jest istotą systemu prawnego. To na poziomie praw jednostek należy rozpatrywać sytuacje graniczne i sporne. Dlatego też opinia wskazuje, podmioty szczególnie uprzywilejowane.

5. SPECYFIKA WYPOWIEDZI PUBLICZNEJ PODMIOTÓW SZCZEGÓLNYCH, T.J. NAUKOWCÓW ORAZ WYPOWIEDZI W ZWIĄZKU Z DZIAŁALNOŚCIĄ ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH (AUTONOMIA ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH), A TAKŻE DZIENNIKARZY

Omówione zostaną tu podmioty szczególne, którym pod pewnymi warunkami „wolno więcej”, niż w normalnym dyskursie publicznym, co wynika z dóbr i wartości jakie realizują takie osoby.

5.1. Dziennikarze

Pierwszą i oczywistą grupą uprzywilejowaną są dziennikarze. Realizują bowiem nie tylko swoje własne prawo do rozpowszechniania informacji czy idei, ale także realizują prawa społeczeństwa, które są niezbędne dla realizacji zasad demokracji. Demokracja wymaga dostępu do rzetelnej informacji. W demokracji to dziennikarz zapewnia dostęp do informacji i idei. Dlatego też dziennikarz podlega szerszej ochronie na podstawie art. 10 EKPC. Ingerencja przez państwo, poprzez odpowiedzialność karną czy cywilną, może wywołać w ramach tego zawodu ograniczenie wolności słowa i „efekt hamujący «mrozący» dla swobody debaty publicznej”¹⁹. Ingerencja państwa jest tu mocno ograniczona. Co więcej, sama skala odpowiedzialności karnej za wypowiedzi publiczne w większości przypadków jest sprzeczna z art. 10 ust. 1 i 2 EKPC. Największa liczba takich naruszeń dotyczy właśnie dziennikarzy.

5.2. Naukowcy

Drugą uprzywilejowaną, lecz mniej oczywistą grupą są naukowcy. Należy podkreślić, że w art. 2 Protokołu Nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych

¹⁸ L. Garlicki, *Komentarz do art. 17 EKPCz* [w:] *Konwencja...*, t. I, s. 814, pkt 3.

¹⁹ Zdanie odrębne sędziego Trybunału Konstytucyjnego, Marka Safjana do wyroku z 30.10.2006 r., P 10/06, OTK-A 2006/9, poz. 128, pkt 5.

wolności, sporządzonego w Paryżu 20.03.1952 r.²⁰, zawarto prawo człowieka do nauki²¹. Wiąże się ono z prawem człowieka do kultury i rozwoju, co widać w art. 13 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwartego do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r.²² Jego treść polega na zapewnieniu każdemu człowiekowi możliwości nauki, którego nie można ograniczać, a więc rozwoju wiedzy, ale także kultury, bez której nie można zrozumieć społeczeństwa (art. 15 MPPGiK). Brak ograniczenia jest determinowany faktem, że w Europie prawo do nauki ma charakter prawa człowieka pierwszej generacji²³. Inaczej ujmując, prawo człowieka do nauki, zgodnie z art. 2 Protokołu 1 EKPC, ma charakter realny i efektywny²⁴.

W polskim porządku prawnym prawo do nauki ma także charakter powszechny – art. 70 ust. 1 zd. 1 Konstytucji RP zawiera wyrażenie: „każdy ma prawo do nauki”²⁵. Takie sformułowanie determinuje dane prawo jako prawo człowieka²⁶. Prawo to znajduje się także w art. 13 MPPGiK, gdzie jednak ma charakter prawa drugiej generacji. W tym kontekście istotny jest art. 13 KPP określający wolność sztuki i nauki, którą chroni poprzez treść przepisu, zgodnie z którym: „Sztuka i badania naukowe są wolne od ograniczeń. Wolność akademicka jest szanowana”. Natomiast art. 14 KPP określa wprost prawo do nauki.

W art. 15 ust. 1 lit. b i ust. 2, 3 i 4 MPPGiK określono istnienie prawa człowieka do rozwoju. W związku z tym należy przyjąć, że art. 15 MPPGiK jest źródłem prawa człowieka do korzystania z dobrodziejstw postępu naukowego i jego zastosowań²⁷.

²⁰ Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175/1 ze zm. – dalej Protokół 1 EKPC.

²¹ Zob. L. Garlicki, *Komentarz do art. 2 Protokołu 1 EKPC* [w:] *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Komentarz do artykułów 19–59 oraz Protokołów dodatkowych*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, pkt 2.

²² Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169 – dalej MPPGiK.

²³ Zob. szerzej o generacjach praw człowieka w: K. Vasak, *A 30-year struggle The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights*, “The UNESCO Courier: a window open on the world” 1977/11, s. 29, 32; K. Vasak, *Human Rights: As a Legal Reality* [w:] *The International dimensions of human rights*, red. K. Vasak, UNESCO, Paryż–Westport 1982, s. 3–9; K. Vasek, *Part II: International Institutions for the protection and promotion of human rights. The Distinguishing Criteria of Institutions* [w:] *The International...*, s. 215–230; K. Vasak, *Sub-part II: Regional Institutions for the promotion and protection of human rights. Introduction* [w:] *The International...*, s. 451–456; K. Vasak, *Sub-part II: Regional Institutions for the promotion and protection of human rights. The Council of Europe* [w:] *The International...*, s. 457–542; M. Piechowiak, *Filozofia praw człowieka*, Lublin 1999, s. 74–76; S. Ruchala, *Współczesne filozoficzne spory o ugruntowanie praw człowieka*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Kazimierza Ślęzki, Katowice 2006 r., Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Filozofii, s. 93–129, <http://www.sbc.org.pl/Content/4445/doktorat2680.pdf> (dostęp: 3.05.2011 r.); B. Banaszak, *Ogólne wiadomości o prawach człowieka*. *Geneza praw człowieka i ewolucja systemów ich ochrony* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 29; P. Kowalski, „Nowe prawa człowieka” *perspektywy i zagrożenia*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1988/2, s. 58 i n.

²⁴ Zob. T. Jasudowicz [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona – podręcznik dla studentów prawa i administracji*, red. T. Jasudowicz, B. Gronowska, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, Toruń 2005, s. 379 i n. Taki wniosek zdaje się wynikać także z analizy Leszka Garlickiego w: L. Garlicki, *Komentarz do art. 2 Protokołu 1 EKPC* [w:] *Konwencja...*, pkt 2.

²⁵ Zob. O.M. Rudak, *Prawo do nauki* [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 493.

²⁶ Zob. B. Banaszak, *Ogólne wiadomości o prawach człowieka*. *Geneza praw człowieka i ewolucja systemów ich ochrony* [w:] *Prawa i wolności...*, s. 27. Tak samo wobec art. 73 Konstytucji RP – prawo do wolności twórczej – argumentuje Jacek Sobczak w: J. Sobczak, *Wolność ekspresji artystycznej. Standardy europejskie i rzeczywistość polska* [w:] *Rada Europy, a przemiany demokratyczne w państwach Europy Środkowej i Wschodniej w latach 1989–2009*, red. J. Jaskiernia, Toruń 2010, s. 612.

²⁷ Zob. szerzej A.R. Chapman, *A human rights perspective on intellectual property, scientific progress, and access to the benefits of science*, www.wipo.int/tk/en/hr/paneldiscussion/papers/pdf/chapman.pdf (dostęp: 1.06.2015 r.), pkt 2 (ii) oraz pkt 2 (iii) a. Podano tam trzy elementy prawa każdego do: dostępu do osiągnięć naukowych i technologicznych; do decyzji i priorytetów w zakresie rozwoju technologicznego i naukowego; do ochrony przed negatywnymi skutkami postępu naukowo-technicznego. Podobnie M.K. Kolański, *Ochrona własności intelektualnej a prawa człowieka*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2008/3, s. 745 i n.

5.3. Osoby duchowne i wyznawcy związków wyznaniowych

Kolejną grupą, która jest uprzywilejowana w ramach korzystania ze swobody ekspresji są osoby duchowne i wyznawcy związków wyznaniowych. Wynika to z faktu, że realizują oni swoje własne prawa zarówno jako przedstawiciele związku, jak i prawa związku. Wolność sumienia i religii ma dwa elementy: wewnętrzny i zewnętrzny (*forum internum* i *forum externum*). Element wewnętrzny tej wolności na gruncie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka to **swoboda** nie tylko myśli, sumienia, przekonań, ale także wyznania²⁸.

Forum internum ma znaczenie dla argumentacji opinii, bowiem polega ona na realizacji własnych praw duchownego²⁹, czy wierzącego, a nie tylko prawa do publicznego głoszenia kultu. Jest to więc także podmiotowe prawo człowieka.

Wewnętrzna sfera funkcjonowania człowieka ma charakter pierwotnie naturalny i intymny³⁰, a także „bezwzględnie autonomiczny i – w ostatecznej instancji – może zależeć tylko od woli jednostki”³¹. Natomiast Trybunał Konstytucyjny (dalej TK) określił, że to „intymna sfera sumienia jednostki traktowana (...) jako refleks uniwersalnej idei godności osoby ludzkiej”³².

W doktrynie wskazano, że: „obszar wewnętrznej wolności myśli, sumienia i religii, rozumianej jako kształtowanie, posiadanie i zmiana przekonań religijnych bądź światopoglądowych, **nie może podlegać jakimkolwiek ingerencjom ze strony władz publicznych**”³³. Tym samym ten element ochrony sumienia i wyznania jest objęty istotą ochrony wolności, bowiem państwo nie może określać ograniczeń poglądów i przekonań, zwłaszcza religijnych.

Należy podkreślić, że konstytucyjnie ujęta „wolność religii to wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego uznania. Obejmuje ona także wolność uzewnętrznienia swych przekonań religijnych indywidualnie lub grupowo, publicznie lub prywatnie”³⁴. Ma to znaczenie dla opinii, bowiem nie sposób przyjąć prawa państwa do regulacji postanowień nauczania religijnego, teologicznego, antropologicznego, społecznego związków wyznaniowych. Pewne ograniczenia byłyby dopuszczalne przy głoszeniu takich nauk, ale wyłącznie w zgodzie z klauzulami limitacyjnymi w ekstremalnie rzadkich przypadkach działalności sekt.

Większe znaczenie ma *forum externum*, które polega na swobodzie uzewnętrzniania³⁵, w czterech określonych w art. 9 ust. 1 EKPC formach: uprawiania kultu, **nauczania, praktykowania i czynności rytualnych**³⁶, gdzie kolejność nie ma charakteru przypadkowego i wraz z nią zwiększa się zakres dopuszczalnej ingerencji³⁷. Należy zatem szczególnie podkreślić, że art. 9 ust. 1 EKPC pozwala zachować

²⁸ Zob. szerzej L. Garlicki, *Komentarz do art. 9 EKPCz [w:] Konwencja..., t. I, s. 556–559, pkt 11–14.*

²⁹ Zob. szerzej M. Skwarzyński, *Spowiedź jako przedmiot ochrony prawa człowieka do wolności sumienia i religii spowiednika [w:] Prawo do prywatności w Kościołach i innych związkach wyznaniowych. Od tajemnicy duszpasterskiej do ochrony danych osobowych*, red. T.J. Zieliński, M. Hucal, Warszawa 2019, s. 223–238.

³⁰ L. Bosek, *Komentarz do art. 53 Konstytucji RP [w:] Konstytucja RP, t. I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1262–1263, zwłaszcza pkt 48.

³¹ L. Garlicki, *Komentarz do art. 9 EKPCz [w:] Konwencja..., t. I, pkt 16.*

³² Wyrok TK z 7.10.2015 r., K 12/14, pkt III.3.3.1, OTK-A 2015/9, poz. 143.

³³ I.C. Kamiński, *Komentarz do art. 10 KPP [w:] Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2012, pkt 20.

³⁴ W. Skrzydło, *Komentarz do art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 4, LEX/el. 2013.

³⁵ L. Garlicki, *Komentarz do art. 9 EKPCz [w:] Konwencja..., t. I, pkt 23.*

³⁶ L. Garlicki, *Komentarz do art. 9 EKPCz [w:] Konwencja..., t. I, pkt 26.*

³⁷ I.C. Kamiński, *Komentarz do art. 10 KPP [w:] Karta..., pkt 26.*

całkowitą niezależność w sferze wewnętrznej/duchowej i wolność ta nie może podlegać jakimkolwiek ograniczeniom, „nie oznacza to jednak, że tak samo chronione jest uzewnętrznianie wyznania lub przekonań”³⁸, które jest objęte *forum externum*.

Zasada autonomii związków wyznaniowych zakłada, że wymiar duchowy czy dogmaty religijne związków są objęte jego prawem wewnętrznym i autonomią związku, więc to związek określa, co jest np. grzechem, czego robić w zgodzie z nauczaniem związku nie wolno.

Słusznie zauważono w doktrynie, że orzecznictwo strasburskie pozwala wskazać na sferę ochrony swobody grup wyznaniowych w postaci jej autonomii³⁹, która także zawiera autonomię nauczania. Natomiast zgodnie z art. 8 ust. 2 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w Warszawie 28.07.1993 r.⁴⁰: „organizowanie **kultu publicznego** należy do władzy kościelnej zgodnie z przepisami prawa kanonicznego i z zachowaniem odpowiednich przepisów prawa polskiego”.

Stosowanie „odpowiednio” przepisów prawa polskiego nie może np. dotyczyć treści nauczania, więc treści kazania, treści dogmatów wiary, treści nauki społecznej, bowiem w istocie autonomii realizuje się właśnie prawo do prezentowania własnego nauczania. Stanowiłoby to ingerencję w wolność religijną związku, ale przede wszystkim w wolność religijną duchownego.

6. ROLA TZW. KONCEPCJI MARGINESU OCENY I JEJ WPŁYW NA PRAWO POLSKIE

Powstaje problem, jak zastosować normy prawa międzynarodowego wobec przypadków zdarzających się w różnych państwach, które mają różne doświadczenia historyczne czy społeczne.

W państwach postkomunistycznych szczególnie istotne znaczenie ma obawa przed cenzurą, zwalczaniem religii czy nauki. Dlatego należy wskazać na tzw. koncepcję marginesu oceny.

Jest ona teoretycznym i praktycznym modelem „pozwalającym na uwzględnianie specyfiki społecznej i kulturowego kontekstu poszczególnych państw. Jest oczywiste, że specyfika ta rysuje się ze szczególną wyrazistością w kwestiach moralnych czy religijnych i dlatego Trybunał w Strasburgu przy stosowaniu art. 9 posługuje się koncepcją «marginesu oceny» w sposób nieco odmienny niż w odniesieniu do innych «przepisów wolnościowych»”⁴¹. Nie zmienia to jednak faktu, że ten model normatywny stosowany jest przy innych prawach i wolnościach człowieka. Wydaje się, że zyskuje on zwłaszcza na znaczeniu, gdy dochodzi do kolizji praw i wolności człowieka, i należy dać któremuś z nich pierwszeństwo. Z pomocą w tej kwestii przychodzi wówczas orzecznictwo ETPC oraz koncepcja marginesu oceny, która w uproszczeniu polega na swobodzie, jaką ETPC pozostawia organom krajowym w stosowaniu EKPC⁴². To stanowisko Trybunału strasburskiego, poparte

³⁸ M.A. Nowicki, *Komentarz do art. 9 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności* [w:] *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, LEX/el. 2017.

³⁹ L. Garlicki, *Komentarz do art. 9 EKPCz* [w:] *Konwencja...*, t. 1, pkt 40, 42.

⁴⁰ Dz.U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

⁴¹ L. Garlicki, *Komentarz do art. 9 EKPCz* [w:] *Konwencja...*, t. 1, s. 552, pkt 4; tak samo cytowany tam A. Wiśniewski, *Koncepcja marginesu oceny w orzecznictwie ETPCz*, Gdańsk 2008, s. 130–131, 136, 187.

⁴² A. Wiśniewski, *Koncepcja...*, s. 27, 272.

w literaturze, zasługuje na pełną akceptację. Z punktu widzenia uniwersalnego systemu praw człowieka, należy stwierdzić, że Komitet Praw Człowieka przyznaje „margines swobody oceny” państwowemu na wzór ETPC⁴³.

Trybunał w Strasburgu stwierdził, że wolność wypowiedzi, nawet jeśli jest fundamentem społeczeństwa demokratycznego, to „logika Konwencji” nakazuje ochronę innych praw⁴⁴. W związku z tym to doświadczenia społeczno-historyczne i system prawny państw członkowskich będzie determinował zakres i sposób rozwiązywania kolizji praw, wynikających z korzystania z wolności wypowiedzi.

7. PODSUMOWANIE

Na podstawie przeprowadzonej analizy prawa międzynarodowego należy wskazać poniższe wnioski.

Odpowiedzialność karna za publiczne wypowiedzi jest z zasady niedopuszczalna w świetle art. 10 ust. 1 i 2 EKPC. Jedyne wyjątkowo odpowiedzialność karna byłaby dopuszczalna.

Zgodnie z koncepcją marginesu oceny w polskim porządku prawnym wolność wypowiedzi ma również istotne i fundamentalne znaczenie. Kryminalizowanie wypowiedzi publicznych jest możliwe, ale na zasadzie wyjątku. Należy w pierwszej kolejności stwierdzić, czy wypowiedź nie była realizacją innego prawa człowieka. Dany sposób korzystania ze swobody ekspresji mógł być dokonany przez podmiot uprzywilejowany. Może być bowiem tak, że sama wypowiedź publiczna służy realizacji innych ważkich praw człowieka. Należy więc określić, czy taka wypowiedź nie realizuje np. prawa do nauki, swobody religii itd. Oczywiście jest przy tym, że każdego prawa człowieka można nadużyć, a nadużycie nie podlega ochronie.

Odpowiedzialność karna nie jest zatem wykluczona, ale dotyczy wyłącznie ostrych i skrajnych form wypowiedzi publicznych. Zakres ten determinują klauzule limitacyjne. W tym miejscu pojawia się zasadniczy powód innych standardów ochrony przed cenzurą, ochrony religii, nauki w Europie Środkowej i wynikający z tego brak europejskiego standardu, i inny zakres dopuszczalnego marginesu oceny. Jest nim głębsze czy dłuższe doświadczenie nazizmu i komunizmu.

Dobra, które są chronione tymi prawami człowieka zasługują na szczególną ochronę. Jako przykład dopuszczalnej kryminalizacji można wskazać kwestię bluźnierstwa, które przekracza rażąco granicę poszanowania cudzych przekonań w zakresie religii czy sumienia i w istocie służy celowi, jakim jest eskalacja przemocy w społeczeństwie⁴⁵.

Podobnie będzie z destrukcyjną działalnością sekt, czy wykorzystywaniem działalności dziennikarskiej do obrażania innych, bez celu przekazania informacji czy idei. Każdy taki przypadek musi być jednak ewidentny i ostry, aby Polska nie narażała się na odpowiedzialność przed sądami międzynarodowymi.

⁴³ Human Rights Committee, Hertzberg et al. v. Finland, Communication No. 61/1979, 2 April 1982, pkt 10.3; A. Gliszyńska-Grabis, *Komentarz do art. 19 MPPOiP* [w:] *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (osobistych) i Politycznych*, red. R. Wieruszewski, Warszawa 2012, s. 489.

⁴⁴ Wyrok ETPC z 20.09.1994 r., skarga nr 13470/87, Otto-Preminger-Institut przeciwko Austrii, pkt 47.

⁴⁵ Zob. szerzej M. Skwarzyński, *Blasphemy in Poland and the standards of Protection of human rights. The Perspective of a Central-European Country* [w:] *EU migration policy and the internal security of the member states*, red. E. Krzysztofik, E. Tuora-Schwierskott, Berlin 2016, s. 211–235.

Summary

Michał Skwarzyński, *Entity-Related Limits of Freedom of Speech in Public Statements*

The present opinion concerns the role of freedom of speech in the system of human rights and the essence of the right to receive and impart information and ideas without interference from public authority. Particularities of public statements made by special persons, i.e. journalists, scientists and statements made in connection with the activity of religious associations are pointed out, in which cases, subject to certain conditions, 'more is permitted' than in normal public discourse. This is due to the interests and values that such individuals pursue. The author discusses the so-called limitation clauses, which indicate that freedom of speech must not serve to violate the rights of others, public morality or aim to disturb public order. He draws attention to lack of a uniform European standard of protection against censorship, protection of religion and science, considering the particular historical experience of people from post-communist countries. In the case law of the European Court of Human Rights the particular social and cultural context of individual states is taken into account by applying the so-called margin of appreciation. The author of the opinion considers the permissibility of criminal liability for public statements, pointing out that it is in principle not permissible under Article 10(1) and (2) of the European Convention on Human Rights. Criminal liability could be permitted in exceptional cases of extreme forms of public statements. As an example of permissible criminalization, the author of the opinion points to blasphemy, which blatantly crosses the boundary of respect for other persons' religious beliefs or conscience, the destructive activities of sects, the use of journalistic activities to offend other persons, without the purpose of conveying information or ideas. He stresses, however, that any case of possible criminal liability would have to be evident and grave so that Poland does not expose itself to liability before international courts.

Keywords: *democratic rule-of-law state, limitation clauses, idea, information, pluralism of views, human rights, freedom of expression, freedom of [artistic] expression, freedom of speech*

Streszczenie

Michał Skwarzyński, *Podmiotowe granice wolności słowa w wypowiedziach publicznych*

Przedmiotem opinii jest rola wolności słowa w systemie praw człowieka oraz istota prawa do otrzymywania i przekazywania informacji, i idei bez ingerencji władzy publicznej. Wskazano na specyfikę wypowiedzi publicznej podmiotów szczególnych, tj. dziennikarzy, naukowców oraz wypowiedzi w związku z działalnością związków wyznaniowych, którym pod pewnymi warunkami „wolno więcej” niż to ma miejsce w normalnym dyskursie publicznym. Wynika to z dóbr i wartości, jakie realizują takie osoby. Autor omówił tzw. klauzule limitacyjne wskazujące, że korzystanie z wolności słowa nie może służyć naruszeniu praw innych osób, moralności publicznej ani nie może zmierzać do zakłócania porządku publicznego. Zwrócił uwagę na brak jednolitego europejskiego standardu ochrony przed cenzurą, ochrony religii i nauki, zważywszy na szczególne doświadczenia historyczne ludności państw postkomunistycznych. Uwzględnienie specyfiki społecznego i kulturowego kontekstu poszczególnych państw jest realizowane przez stosowanie tzw. koncepcji marginesu oceny w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W opinii rozważano dopuszczalność odpowiedzialności karnej za publiczne wypowiedzi, wskazując, że jest ona z zasady niedopuszczalna w świetle art. 10 ust. 1 i 2 Europejskiej Konwencji

Praw Człowieka. Odpowiedzialność karna mogłaby być dopuszczalna wyjątkowo, wyłącznie w przypadkach skrajnych form wypowiedzi publicznych. Jako przykład dopuszczalnej kryminalizacji autor opinii wskazał bluźnierstwo, które przekracza rażąco granicę poszanowania cudzych przekonań w zakresie religii czy sumienia, destrukcyjną działalność sekt, wykorzystywanie działalności dziennikarskiej do obrażania innych, bez celu przekazania informacji czy idei. Zaznaczył jednak, że każdy przypadek ewentualnej odpowiedzialności karnej musiałby być ewidentny i ostry, aby Polska nie naraziła się na odpowiedzialność przed sądami międzynarodowymi.

Słowa kluczowe: demokratyczne państwo prawa, klauzule limitacyjne, idea, informacja, pluralizm poglądów, prawa człowieka, wolność ekspresji, swoboda wypowiedzi artystycznej, wolność słowa, wolność wypowiedzi